

Engel Pál (1938–2001)

Közel 15 évvel ezelőtt beszélgettünk arról, hogy a fiatal történész, illetve filológus generációnak nagy lehetőség, de nagyon nagy teherterhelés az, hogy fiatalon (35–45 évesen) magasabb hivatali beosztásba kerülhet, illetve ilyen hivatalt kell vállalniuk sokaknak. Az Amerikából átvett divatos értékelésmódnak – tanulmányok, monográfiák száma – kell kényszerűen is megfelelniük, és nem áldozhatnak kezdő kutatóként néhány évtizedet a forrásfeltárásnak, illetve azok tanulmányozásának. Pedig, értettünk egyet, a bölcsésszé (és politikussá) válás 50 éves kor fölött kezdődik. E szakmák alapja ugyanis az olvasottság, a tények nagyszámú ismerete és a történelemnek (= mások tapasztalatának – Justus Lipsius) a megismerése. Engel Pál igazi bölcsésszé vált, de sajnos nagyon rövid ideig tudott azokon a rendszerező adattárakon, monográfiákon dolgozni, amelyeket még várhattunk volna tőle, ha a korai halál életének ezt a nagyon aktív szakaszát nem szakítja félbe.

Nem tudunk említeni olyan magyar középkor-történeti nagyobb vállalkozást, amelynek ne lett volna munkatársa. Szakértője az Árpád-kori Magyarország történeti földrajz kézikönyvének, segítője az Anjou-kori okmánytárnak, aktív munkatársa a Zsigmond-kori okmánytárnak, szerkesztője volt a Szegeden megjelent Korai magyar történeti lexikonnak. Kutatásait sohasem elszigetelt magyar ügynek tartotta. Széles látókörének szép bizonyítéka, hogy az Egyetemes történeti kronológia ókori és középkori részéért ő volt felelős, és az is, hogy pályája kezdetén a Bizánci Birodalom történetével foglalkozott. Amikor Magyarországnak az európai népek közösségéhez való tartozását kellett bemutatni a Nyugat-Európa felé forduló magyar közfigyelemnek, akkor is ő írta a vonatkozó kézikönyv (Magyarok Európában) első kötetét.

Személyes érdeklődése elsősorban a politikatörténet, illetve a társadalomtörténet területére irányította figyelmét. Nagyobb könyvei az Anjou-, illetve a Zsigmond-korról jelentek meg e tárgyban. A Magyarország világi archontológiája 1301–1457 című kétkötetes munkája, illetve ennek CD-ROM-kiadása soha meg nem kerülhető kézikönyve marad a magyar történetírásnak. Tanulmányai a Hont megyei nemesi társadalomról, a lovagi kultúráról, illetve a lovagi társadalomról, Zsigmond király udvaráról vagy éppen Ozorai Pipóról (csak a könyv formában megjelent nagyobb témákat említem) arról tanúskodnak, hogy a legapróbb adatok értő számbavétele, az európai látókörrel és veretes módszertani ismeretekkel megírt helytörténeti kutató és feldolgozó munka természetes egyensúlyban és értékrendben állt látókörében. A kamara-haszna összeírásoknak, a török kori településföldrajz forrásainak, a sírköveknek, az okleveles vagy elbeszélő forrásoknak alapos ismerete tette lehetővé számára, hogy a magyar arisztokrácia történetéről, a társadalmi mobilitásról monográfiákat írhasson.

Ahogy a magyar szakmai közönségnek és a leendő kutatóknak az európai történelemről írt, a magyar történelem világnyelveken való bemutatását sem hanyá-

golta el. A Kárpát-medence története iránt részleteiben is érdeklődő német szakmai körök számára módszertanilag is tanulságos tanulmányai közül kiemelkedik az, amelyet a Zsigmond-kori nemesi társadalomról írt (Der Adel Nordungarns zur Zeit König Sigismunds). Angolul jelent meg viszont az átfogóbb jellegű magyar középkortörténete (magyarul: Szent István birodalma: a középkori Magyarország története).

Engel Pál munkahelyei nagy változatosságot mutatnak. Volt könyvtáros, könyvtári vezető, természetes munkahelye volt a levéltár, tudományos kutatóként dolgozott (felelős vezető a MTA Történettudományi Intézetében). Nagyon fontos azonban, hogy mindezen munkák közben nem veszítette el kapcsolatát a következő generáció tagjaival, vagyis a felsőoktatás aktív részese tudott lenni. Az Eötvös Kollégiumon kívül tanított a szegedi és a miskolci egyetemeken is, és ennek megfelelően számos olyan korszakmonográfiát is írt, amelyet tankönyvként használnak ma is valamennyi magyar középkori történetet oktató helyen. Ezek a könyvek a rendszerváltást követő években jelentek meg, így egy frissebb szemléletű tankönyvcsalád megteremtésében is kivette részét. Külön figyelmet fordított arra, hogy a szakmai közönségen és a felsőoktatás résztvevőin túl a szélesebb olvasói rétegnek is írjon. Jól olvasható tanulmányai stílusukban is könnyen érthetőek, de szívesen vállalt előadásokat olyan közönségnek is, amely a magyar középkor története iránt csak magyarként érdeklődik.

Engel Pál az MTA rendes tagja lett halála előtt három hónappal, székfoglalóját azonban már nem olvashatjuk.

* * *

„Én legszívesebben ott maradtam volna az egyetemen oktatónak” – vallotta egy, a Beszélőnek adott interjújában Engel Pál, amikor arról esett szó, hogyan alakult pályája az egyetem elvégzése után. Természetesen ez lett volna a természetes és a méltó folytatás, és ez illett volna bele abba a képbe is, amit – Monok Istvánnal beszélgetve – a két tudós a tudományos pályáról megállapított. No de, természetesen – a korhoz mért természetességről van szó – Engel Pál nem maradhatott benn az egyetemen, nem kezdhetne és folytathatta tudományos pályáját, karrierjét úgy, ahogy kellett és lehetett volna. Annak idején, amikor történelem–könyvtár szakos egyetemistaként azzal a kérdéssel fordult a könyvtár tanszék vezetőjéhez, Kovács Mátéhoz, hogy bocsássa el a szakról, hadd legyen egyszakos történész, vethesse be minden erejét az őt igazán érdeklő stúdiumokba, Kovács Máté – Engel által is elismerten – igen bölcsen azt javallta, maradjon csak könyvtár szakos *is*. Ki tudja, mit hoz a sors, legyen kenyér a kezében. Nos, szüksége is lett erre a diplomára Engel Pálnak. Az egyetemen nem maradhatott, történészként nem helyezkedhetett el, elment könyvtárosnak. Dolgozott – majd egy évtizeden át – az Egyetemi Könyvtárban, majd 1968-tól a Posta Központi Könyvtárának volt a vezetője, utána pedig még pár hónapra az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa lett, mígnem 1982-ben a Történettudományi Intézetbe kerülhetett. Innentől pályája nyílegyenesen emelkedett a kandidátúrán, nagydoktorin, akadémiai levelező tagságon át a rendes tagságig, a hazai hírnévtől a világhírig. (Közben azért volt még egy röpke könyvtárosi „vendégjátéka”. Rózsa György nyugalomba vonulása után elvállalta az Akadémiai Könyvtár főigazgatói posztját, hogy azután hamarosan lemondjon.)

Amit eddig elmondtunk, jellemző lehet a korra (noha tudjuk, soha annyi kiemelkedő szellem, nagy tudós nem dolgozott hazai könyvtárakban, mint 1945 és 1956 után), de kevésbé lehet hízelgő ránk, könyvtárosokra nézve. Miként a megbántott hölgyek, mi is mondhatnánk: szóval csak *erre* kellettünk. Már egyetemistaként is csak a (baráti–apai) kényszer, kenyérmegoldások tarthatták meg közöttünk, később is csak addig tartott ki, amíg nem szabadulhatott tőlünk, a könyvtártól, a könyvtári szakmától. Persze legyünk őszinték: ha valakit a Jóisten történésznek, nagy történésznek teremtett, árulást követne el nemcsak saját tehetsége, de a világrend ellen is, ha könyvtáros maradna – mindenáron. Ám minket most más tanulságok levonására készítet ez a pálya. És nem elsősorban arra gondolunk, hogy Engel Pál – maga mondta – soha olyan jól nem tudott dolgozni témáin (természetesen történelmi témáin, először a bizantinológián, később a magyar középkor történetén), mint a Posta könyvtárban, és hogy ez igaz, tanúsítják azok a munkái, amelyeket ekkor, innen írt vagy alapozott meg évtizedekkel későbbi könyvei, monográfiai számára. Mi sokkal inkább arra gondolunk, hogy Engel Pál jó könyvtáros volt. Igaz, ezt ő, a maga ironikus–önironikus módján mindenkor tagadta, elviccelte. Ám az egyetemi könyvtárban a legjobb tájékoztatók közé tartozott, ezt számos volt kollégájától tudom, a Posta könyvtára pedig akkortájt volt a csúcson, amikor Engel Pál vezette. És arra is emlékszem, hogy Engel Pál rendszeresen referált az akkor még Kövendi Dénes szerkesztette, a KMK kiadásában megjelent referálólapnak. (Csak pletykaként, hisz Dénessel egy szobában ültem akkoriban: egyetlen ember volt az igen népes szerzőgárdával dolgozó referálólapnál, akinek Kövendi Dénes olyan keretes papírokat adott, amelyekre a már megszerkesztett referátumokat volt szokás rágépelteni. Mert Engel Pál írhatott egyenesen tisztázatba. Az ő – könyvtári, szakmai – írásaiban még a hiperkritikus Kövendi sem talált soha semmi javítanivalót.)

De az igazi tanulság mégiscsak valami más lenne. Valami ilyesféle: a könyvtár nemcsak hajléktalanok, halmozottan hátrányos helyzetűek (stb.) számára lehet szociális „melegedő”, ments- és végvár. Ezt a funkciót elláthatja más hátrányokkal küzdők esetében is. A szellemi elit világában is – ha a történelem erre ad módot (hogy finoman fejezzük ki magunkat). És ezt a típusú szerepet nem is kell feltétlenül megbánnia a könyvtárnak. Lehet az „jó üzlet” is. Mint Engel Pál esetében volt.

Amíg tehát a tudós világ a nagy történezszt gyászolja, mi, könyvtárosok is gyászolhatjuk a kollégát, és megerősítve érezhetjük – ezúttal is – a régi mondást: mindenki vagy könyvtáros volt, vagy az lesz. Néhányan ma is azok.

Monok István–Vajda Kornél